

AVERSS UN REVERSS

LATVIJAS BANKAS BIĻETENS • 2004. GADS NR. 3

INTERVIJA

TĀLREDZĪGĀK IR DZĪVOT TAUPĪGI

Latvijas valdības budžets jau vairākus gadus ir ar deficitu. Tas it kā nav liels – šogad budžeta deficīts plānots 2.2% apmērā. Uz dažu Eiropas Savienības (ES) valstu fona – pat neliels, tomēr Latvijas Banka pauž bažas par nesabalansēto budžetu un aicina valdību ierobežot tēriņus. Bažām ir pamats, jo, iekšzemes kopproduktam ļoti strauji augot – pirmajā ceturksnī pat par 8.8% –, nedrīkst vēl vairāk veicināt iekšējo pieprasījumu, valdībai palielinot savus izdevumus. Šāda rīcība fiksēta valūtas

kursa tautsaimniecībā – un tāda ir arī Latvijā – var izraisīt tekošā konta deficīta un inflācijas pieaugumu. Par budžeta politiku Latvijā un ES stāsta Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes vadītāja vietiece un Eiropas Centrālās bankas Valsts finanšu darba grupas locekle, ekonomikas zinātņu doktore **ZOJA MEDVEDEVSKIJA**.

Kā ir vērtējams Latvijas budžeta deficīts uz citu valstu fona?

Kopumā fiskālā situācija Latvijā nav apmierinoša. Šāds vērtējums rodas, nevis vienkārši salīdzinot budžeta deficīta līmeni ar citu valstu rādītājiem, bet gan mērot budžeta deficītu mūsu valsts attīstības kontekstā un ņemot vērā ekonomikas stāvokli valstīs, ar kurām šāds salīdzinājums tiek veikts. Gan veco, gan jauno dalībvalstu vidū, bet jo īpaši jauno, ir tādas, kurās ir augsts budžeta deficīts (Vācijā – 3.9% no IKP 2003. gadā, Francijā – 4.1%, Čehijā – 12.9%, Maltā – 9.7%), bet atšķiras ekonomikas situācija, jo daudzas valstis “vecajā” Eiropā atrodas biznesa cikla lejupslīdes fāzē vai piedzīvo recesiju. Kopumā eirozonā pagājušajā gadā IKP pieauga tikai par 0.4%. Arī citas jaunās dalībvalstis atšķiras no Latvijas, jo tās daudz vairāk ir skārusi lejupslīde Eiropā. Turpretī Latvijas izaugsme pēdējos gados ir bijusi ļoti strauja, un, ņemot vērā lielo kredītēšanas pieaugumu un augsto tekošā konta deficītu, šajā periodā ir vēlams

ŠAJĀ NUMURĀ

CAUR LATVIJAS BANKAS STATISTIKAS “BRILLĒM” LŪKOJOTIES 6 AGRIS CAUNE

Gan monetārās politikas veidošanā, gan citās jomās ir būtiska kvalitatīva statistiskā informācija. Latvijas Bankai ir uzticēta banku un monetārās statistikas, maksājumu bilances un investīciju bilances statistikas un ceturkšņa finanšu kontu, valdības finanšu statistikas un tautsaimniecības statistikas sagatavošana atbilstoši ES prasībām.

MAKSĀJUMU SISTĒMAS ĀTRIEM UN DROŠIEM MAKSĀJUMIEM 9 AIGARS TATARČUKS

Iestājoties ES un gatavojoties eiro ieviešanai, Latvijas Bankai savas maksājumu sistēmas jāintegrē Eiropas maksājumu sistēmu infrastruktūrā. Viens no galvenajiem maksājumu sistēmu infrastruktūras attīstības virzieniem ir īstenot koncepciju par vienotu eiro maksājumu zonu. Tās mērķis ir panākt, lai ES iedzīvotāji starpbanku maksājumus eirozonas ietvaros varētu veikt tikpat droši, ātri un efektīvi kā iekšzemes maksājumus.

LATVIJAS BANKAS PADOMĒ UN VALDĒ 12

īstenot piesardzīgāku fiskālo politiku. Tas nav tikai Latvijas Bankas viedoklis. ECOFIN padome (ES valstu ministru padome ekonomikas un finanšu lietās) savā Latvijas konverģences programmas vērtējumā uzsvērusi, ka situācijā, kad izaugsmes tempi ir tik strauji, budžeta deficīta līmenis ir pārāk augsts un Latvijai jāvirzās uz sabalansētāku budžetu. Valdībai jācenšas mazināt budžeta deficītu, tomēr arī nākamajā gadā tas nav plānots, jo deficīts 2.2% neliecina par fiskālo konsolidāciju.

Kāda ir fiskālo prasību būtība? Kāpēc Latvijas Banka uztraucas par budžeta deficītu?

Gan vecajām, gan jaunajām ES dalībvalstīm ir saistoši Māstrihtas konverģences kritēriji un Stabilitātes un izaugsmes pakta prasības, vienīgi prasību neievērošanas gadījumā nav paredzētas sankcijas pret dalībvalstīm, kas nav Ekonomikas un monetārajā savienībā. Tomēr Kohēzijas fonda līdzekļu pieejamība ir atkarīga no tā, vai tiek ievērotas rekomendācijas fiskālās disciplīnas nodrošināšanai.

Māstrihtas konverģences kritērijos noteikts, ka budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no IKP. Savukārt Stabilitātes un izaugsmes pakta teikts, ka valstīm jāīsteno fiskālā politika, kas vidējā termiņā nodrošina sabalansētu budžetu vai pārpalikumu. Virzību uz šo mērķi un atbilstību tam vērtē pēc cikliski koriģētā budžeta, ņemot vērā arī īpašos apstākļus, ja tādi pastāv. Šādi valdībai tiek piešķirtas manevrēšanas iespējas. Periodos, kad ekonomika piedzīvo lejupslīdi, samazinās budžeta ieņēmumi un palielinās sociālie maksājumi, ir pieļaujams budžeta deficīta palielinājums, bet tas nedrīkst pārsniegt

3%. Tas nozīmē, ka labos laikos, kad ekonomika aug, vajadzētu ievērot stingrāku fiskālo politiku, lai nelabvēlīgā situācijā būtu iespēja veicināt izaugsmi vai vismaz mazināt lejupslīdi. Mūsu aprēķini liecina, ka cikliskā komponente Latvijas budžetā ir 0.3–0.5% no IKP. Tāpēc var apgalvot, ka budžeta deficīts ir strukturāls. Tā būs problēma – kā nonākt pie sabalansēta budžeta vai budžeta ar pārpalikumu, ja straujas izaugsmes periodā budžets ir ar deficītu un tā līmenis nav pārāk tālu no 3%? Turklāt deficītu pārsvarā nosaka kārtējo izdevumu pieaugums – algu, pensiju un maksas par pakalpojumiem palielinājums. Bet, iedomājoties, ka, piemēram, pēc kāda laika situācija pasliktināsies, tie nav izdevumi, kurus var samazināt! Ja ieņēmumi jau tagad nesedz izdevumus, tas izraisīs vēl lielāku budžeta deficītu. Šeit jāatceras 1998.–1999. gads, kad pēc Krievijas finanšu krīzes budžeta deficīts sasniedza 5.3%. Ārējais šoks toreiz būtiski ietekmēja situāciju, bet fiskālā politika palīdzēja ātri atkopties. Tas ir iemesls, kāpēc mēs uzturam prasību par stingrāku fiskālo politiku.

Jaunajās ES dalībvalstīs fiskālā deficīta pieaugums šogad un nākamajā gadā daļēji saistīts ar iestāšanos ES un NATO, bet pārsvarā šiem izdevumiem vajadzētu atspoguļoties investīciju pieaugumā. Tomēr Latvijas budžetā investīcijas praktiski nepieaug. Konverģences programmā pieaugums nav paredzēts arī nākamajiem gadiem.

Būtībā Latvijā tiek īstenota īstermiņa fiskālā politika. Biežās valdības maiņas ietekmē arī budžeta politiku – tai trūkst ilgāka termiņa skatījuma. Vajadzētu skaidri definēt prioritātes, un, veidojot budžetu, jāparedz finansējums prioritāriem virzieniem, ierobežojot citus izdevumus. Ja prioritāte ir ES līdzekļu izmantošana, ir jāparedz līdzfinansējums, bet jāsamazina citi izdevumi. To valdība necenšas darīt. Gluži pretēji, tā steidzas iztērēt visus ienākumus, kas gūti, ekonomikai attīstoties straujāk par prognozēto, turklāt – kārtējiem izdevumiem.

Fiskālās politikas vērtēšana ES balstās uz datiem par budžeta deficītu un valsts parādu, ņemot vērā konverģences programmā valdības izvirzītos vidēja termiņa budžeta politikas mērķus. Uzraudzīšanas mehānisma ietvaros visām dalībvalstīm divreiz gadā jāiesniedz pēc vienotas metodoloģijas iegūti dati par budžeta deficītu un valsts parādu. Budžeta statistikas kvalitātei tiek piešķirta ļoti liela nozīme. Latvija kā vienīgā no dalībvalstīm pavasarī izpelnījās *Eurostat* piezīmi par statistikas neatbilstību, tāpēc statistikas uzticamība un atbilstība ES prasībām joprojām ir aktuāls jautājums. Valdība plāno pilnībā atrisināt šo problēmu tikai 2006. gadā.

Valdība steidzas iztērēt visus ienākumus, kas gūti, ekonomikai attīstoties straujāk par prognozēto, turklāt – kārtējiem izdevumiem.

Ar ko draud Māstrihtas konverģences kritēriju un Stabilitātes un izaugsmes pakta prasību neievērošana?

Pret tām dalībvalstīm, kuras pārsniedz fiskālos kritērijus un noteiktajā termiņā neveic pasākumus deficīta samazināšanai ECOFIN padomes pieprasītajā apjomā, var piemērot sankcijas – sākotnēji bezprocentu noguldījuma veidā, bet gadījumā, ja pārmērīgs budžeta deficīts ir divus gadus pēc kārtas, nosakot soda maksājumu līdz 0.5% no IKP. Lai izvairītos no sankcijām, dalībvalstīm, kurām piemērota pārmērīga deficīta procedūra, jāveic pasākumi deficīta samazināšanai līdz 3% līmenim divu gadu laikā, kopš parādījies pārmērīgais deficīts, ja nav izveidojušies īpaši apstākļi. Stabilitātes un izaugsmes paktā ir iestrādāts agrā brīdinājuma mehānisms.

Pēdējos gados vērojama negatīva tendence – kopumā fiskālā situācija gan eirozonā, gan ES pasliktinās (eirozonā jau trešo gadu pēc kārtas), un liels progress nav gaidāms arī nākamajos gados. Valdības budžeta deficīts 2003. gadā bija 2.7% no IKP, pieaugot par 0.4 procenta punktiem salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Šogad saskaņā ar Eiropas Komisijas pavasara prognozēm tas praktiski nemainīsies.

2002. gadā tikai pret Portugāli tika lietota pārmērīga budžeta deficīta procedūra, jo tās budžeta deficīts pārsniedza 3% no IKP. 2003. gadā ECOFIN padome konstatēja, ka Vācijā un Francijā ir pārmērīgs deficīts, tomēr atturējās lietot pārmērīgā budžeta deficīta procedūru atbilstoši Stabilitātes un izaugsmes paktam, ko ar panākumiem tiesā noprotēja Eiropas Komisija. 2004. gadā pārkāpēju vidū nonāca Nīderlande un Grieķija. Ar katru gadu šo valstu skaits pieaug. Atbilstoši Eiropas Komisijas prognozēm sešas valstis – Vācija, Grieķija, Francija, Itālija, Nīderlande un Portugāle – pārsniegs 3% deficīta robežu vismaz šogad vai nākamgad. Luksemburgas un Austrijas budžeta pozīcijas nebūs sabalansētas vai ar pārpalikumu.

Vecajās dalībvalstīs budžeta situācijas galvenais pasliktināšanās iemesls ir ekonomikas lejupslīde, bet tas nav vienīgais faktors. Daudzviet tiek samazināti tiešie nodokļi, ko tikai daļēji kompensē netiešo nodokļu palielinājums. Valdības veic ekspansīvu politiku un palielina izdevumus. Īpaši tas, tāpat kā Latvijā, notiek vēlēšanu gados.

Jaunajās dalībvalstīs 2003. gadā budžeta deficīts vidēji bija 5.7% no IKP, pasliktinoties par 0.7 procenta punktiem pret iepriekšējo gadu. 2004. gadā ECOFIN padome pieņēma lēmumu par pārmērīga budžeta deficīta procedūras piemērošanu sešām valstīm no desmit – Kiprai, Ungārijai, Maltai, Slovākijai, Čehijai un Polijai.

Tikai četrās jaunajās dalībvalstīs budžeta deficīts nepārsniedz Māstrihtas kritēriju prasības. Čehijā šogad ir visaugstākais budžeta deficīts jaunajās dalībvalstīs – 12.9%. Pārsvārā tas ir saistīts ar to, ka valdība ir uzņēmusies lielas finansiālas saistības garantiju veidā. Tomēr mums vairāk vajadzētu raudzīties uz Latvijai līdzīgām valstīm, kurās ir fiksētais valūtas kurss, piemēram, uz kaimiņvalstīm. Igaunija fiskālajā politikā drīzāk atgādina Skandināvijas valstis, kurās ir fiskālais pārpalikums, jo darbojas tālredzīgāk. Arī Lietuvā situācija ir labāka.

Kas izraisīja fiskālās situācijas pasliktināšanos valstīs, kuras nonāca līdz pārmērīgai budžeta deficīta procedūrai?

Vācijā galvenais iemesls ir ietilpusī recesija un ar to saistītais budžeta ieņēmumu kritums. Tiešo nodokļu samazinājums, kad ekonomiskā situācija tika uzskatīta par labvēlīgu, jo neviens neprognozēja strauju lejupslīdi, papildus veicināja nodokļu ieņēmumu samazinājumu, ko tikai daļēji kompensēja netiešo nodokļu palielinājums. Izdevumu pieaugums kopumā bija mērens. Tomēr Vācija ir izpildījusi ECOFIN padomes prasību veikt konsolidācijas pasākumus un šogad, iespējams, atbilstoši prasībām samazinās cikliski koriģēto budžeta deficītu par 0.6% no IKP. Turklāt Vācija ir viena no nedaudzajām valstīm, kas veic pensiju reformu, lai mazinātu spiedienu, kas budžetā rodas iedzīvotāju novecošanas dēļ.

Pret Portugāli šogad vairs netiek piemērota pārmērīga budžeta deficīta procedūra, jo pagājušajā gadā budžeta deficīts šajā valstī nepārsniedza 3%. Ja aplūkojam iemeslus, kāpēc tā pārsniedza kritērijus, redzams, ka pārsvārā deficītu veidoja izdevumi algām un pensijām. Valdība īstenoja ekspansīvu fiskālo politiku. Līdz 2000. gadam augsta ekonomiskā aktivitāte un procentu maksājumu samazinājums ļāva nodrošināt zemāku deficītu par 3%. Ar 2002. gadu valdība ir palielinājusi netiešos nodokļus, stingrāk kontrolē izdevumus, tomēr ar iedzīvotāju novecošanu saistīto izdevumu pieaugums mazina šo pasākumu pozitīvo ietekmi uz budžetu. Pagājušajā gadā, veicot īslaicīgus pasākumus budžeta deficīta samazināšanai, kas pārsniedza 2% no IKP, Portugāle bija spējīga iekļauties 3%. Tomēr tas neatrisina strukturālās bilances problēmas.

Francijā deficītu noteica procikliska jeb ekspansīva fiskālā politika, valdībai palielinot izdevumus (īpaši veselības sektorā) un samazinot nodokļus. Ienākumu nodokļa samazinājums 2002. gadā un sociālo izdevumu mājāsaimniecībām pieaugums pasliktināja turpmāko situāciju. Franciju, tāpat kā daudzas Eiropas valstis, skar

Patlaban, kad ir augsti izaugsmes tempi un lētie banku kredīti veicina privātā sektora attīstību, valdībai nav nepieciešams stimulēt vēl lielāku izaugsmi.

iedzīvotāju novecošana, un budžeta izdevumi turpina pieaugt. Pagaidām nav pārlicības, ka Francija šogad izpildīs ECOFIN prasību par 0.8% no IKP samazināt cikliski koriģēto budžeta deficītu.

Pateicoties īslaicīgiem pasākumiem, arī Itālija ir iekļāvusies 3% robežās. Eiropas Komisija bija ierosinājusi ECOFIN padomē izteikt Itālijai agrīno brīdinājumu, tomēr tika nolemts to nedarīt, balstoties uz Itālijas valdības apņemšanos samazināt deficītu.

Apkopojot var teikt, ka budžeta situācijas pasliktināšanas galvenais iemesls ir tas, ka valdības neīstenoja strukturāli sabalansētu budžeta politiku vai, citiem vārdiem sakot, ekonomikai labvēlīgos gados izdevumu palielinājums bija pārāk liels vai nodokļu slogs pārāk zems, lai varētu segt izdevumus un atbalstīt ekonomiku ar lielākiem līdzekļiem sliktos laikos, nepārkāpjot 3% robežu.

Kāpēc Latvijai jāuzmanās no augsta budžeta deficīta?

Mazas valstis ir daudz vairāk pakļautas ārējiem šokiem nekā lielas tautsaimniecības, jo to ekonomikas ir mazas un tās pašas nevar nozīmīgā apjomā ģenerēt izaugsmi. Jāņem vērā, ka ekonomika attīstās cikliski un savā īsajā vēsturē Latvija jau ir piedzīvojusi lejupslīdes 1995. un 1998. gadā. Kas notiks ar fiskālo situāciju, ja pieauguma tempi samazināsies? Tas ir galvenais iemesls, kāpēc mēs uzskatām, ka fiskālā politika ir pārāk stimulējoša Latvijas situācijai. Patlaban, kad ir augsti izaugsmes tempi un lētie banku kredīti veicina privātā sektora attīstību, valdībai nav nepieciešams stimulēt vēl lielāku izaugsmi, jo Latvija ir to nedaudzo ES dalībvalstu vidū, kurās ir augsts tekošā konta deficīts. Valsts tērē ārvalstu valūtu lielākā apjomā, nekā spēj nopelnīt. Valdība, palielinot izdevumus, veicina importa kāpumu. Turklāt Latvijā tiek īstenota fiksētā valūtas kursa politika. Tas nozīmē, ka iekšzemes pieprasījuma ierobežošanai nav pārāk daudz instrumentu: monetārā politika nav pilnībā neatkarīga un centrālā banka nevar ievērojami pacelt procentu likmes, lai bremsētu pieprasījumu. Līdz ar to viens no svarīgākajiem instrumentiem ir fiskālā politika. Lai mazinātu iekšzemes pieprasījumu, tai vajadzētu būt stingrākai. Tas ļautu ierobežot gan tekošā konta deficītu, gan arī regulēt izaugsmes tempus, lai nerastos bažas par ekonomikas pārkaršanu.

Turklāt Latvija plāno nākamajā gadā pievienoties Valūtas kursa mehānismam II un samērā drīz ieviest eiro, tāpēc konverģences kritēriji ir īpaši saistoši.

Vai Māstrihtas kritēriju un Stabilitātes un izaugsmes pakta fiskālās prasības ir izpildāmas, ņemot vērā, ka arvien vairāk valstu tās pārkāpj?

Maksimāli pieļaujamais deficīta līmenis, par ko vienojās ES valstis, ir 3%. Šī vienošanās tika panākta ilgās diskusijās par ekonomiskās aktivitātes ciklisko svārstību ietekmi uz budžeta situāciju. Tas ļauj, darbojoties automatiskajiem stabilizatoriem, ekonomikas cikla laikā nodrošināt sabalansētu budžeta pozīciju vai pat pārpalikumu. Ekonomikas cikls Eiropā, pēc speciālistu vērtējuma, ir aptuveni astoņi gadi. Jā, var teikt, ka ekonomikas lejupslīdi neviens nebija prognozējis un valdības jūtas ierobežotas savā vēlmē atbalstīt ekonomiku. Bet lejupslīde skāra ne tikai tās valstis, kas pārkāpa deficīta robežu, bet arī citas. Ir valstis, kas tomēr spēj nodrošināt budžeta pārpalikumu (Spānija, Somija, Dānija, Zviedrija, Beļģija, Īrija).

Lai nostiprinātu fiskālās politikas ietvarus, 2002. gada oktobrī tika panākta vienošanās un 2003. gada martā ECOFIN padome noteica, ka valstīm, kurām nav pārmērīga deficīta, bet kuru budžeta pozīcijas nav gandrīz sabalansētas, katru gadu vajadzētu uzlabot cikliski koriģēto budžeta pozīciju ne mazāk kā par 0.5% no IKP, līdz tās sasniedz sabalansētu budžetu vai pārpalikumu. Šo prasību pilda tikai daļa no valstīm, tāpēc izraisās diskusijas. Turklāt tie, kas pieņem lēmumus par pārmērīga budžeta deficīta procedūras piemērošanu, ir finanšu ministri, un ir nepieciešama politiskā griba, lai lēmumus īstenotu. Politiski vienmēr ir īslaicīgi orientēti. Politiskās gribas trūkums ir viens no iemesliem, vērtējot Francijas un Portugāles situāciju un analizējot, kāpēc tās ir pārkāpušas Māstrihtas kritēriju prasības.

Vai fiskālie noteikumi tiks mainīti?

Vienas valūtas zonā fiskālā disciplīna ir nepieciešama, jo tā veicina ilgtermiņa stabilitāti ekonomikā. Tā nodrošina manevrēšanas iespējas, ļaujot darboties automatiskajiem stabilizatoriem. Veikt korekcijas tautsaimniecības attīstībā ir iespējams tikai ar koordinētu monetāro un fiskālo politiku. Kamēr valstis dzīvoja ar savu valūtu, fiskālā situācija atspoguļojās katras valsts naudas cenās. Ja valdības budžetā ir liels deficīts, tai ir jāaizņemas. Aizņemšanās rada lielāku naudas pieprasījumu. Tas atstāj iespaidu uz procentu likmēm un valūtas kursu. Vienotās valūtas zonā šis likumsakarības nav spēkā, jo valūta ir viena. Tāpēc budžeta pasliktināšanās kādā no valstīm var atstāt negatīvu ietekmi arī uz citām. Un otrādi – no fiskālās disciplīnas

ievērošanas iegūst visas valstis neatkarīgi no tā, kāda situācija ir katrā konkrētajā valstī. Aizņemšanās iespējas ir lielākas, līdz ar to ir pieejami lētāki resursi.

Šobrīd Eiropā notiek nevis diskusija par to, vai Stabilitātes un izaugsmes pakts ir apšaubāms un nepieciešams, bet par tā iespējamiem grozījumiem. Patlaban grūti spriest par iznākumu. Līdz šim izskanējušie viedokļi drīzāk skāra jautājumus par to, kādas prasības tajā jā saglabā un kādi varētu būt instrumenti labākai strukturālās bilances novērtēšanai. Vai investīcijas, kuras ir veikušas valdības, vajadzētu atstāt prasību ietvaros vai arī tās varētu tikt finansētas uz deficīta rēķina – tas ir jautājums, ko apsprieda Stabilitātes un izaugsmes pakta sagatavošanā un pie kura ik pa laikam atgriežas. Vairākās valstīs ir spēkā t. s. zelta noteikumi (*golden rules*). Valsts var aizņemties vienīgi, lai investētu, bet kārtējiem izdevumiem jābūt sabalansētiem ar ieņēmumiem. Kāpēc? Tas palīdz saglabāt fiskālo disciplīnu, vienlaikus ļaujot valdībai īstenot uz ilglaicīgu izaugsmi orientētu investīciju politiku. Vai valdības nākotnes saistības ir jāņem vērā un cik lielā mērā? Skaidrākai jābūt saitei starp naudas plūsmu un datiem pēc uzkrājuma principa, valsts korporāciju bilancēm un valsts sektora neto rezultātu.

Jāteic, ka veco dalībvalstu pieredze apliecina fiskālo ierobežojumu pareizību. Pārmērīgā budžeta deficīta procedūra ir attiecināta uz valstīm (Portugāle, Vācija un Francija), kuru valdības izaugsmes periodā nav īstenojušas stingrāku fiskālo politiku un nav nodrošinājušas pietiekamas iekšējās rezerves, lai, piedzīvojot lejupslīdi un ļaujot darboties automatiskajiem stabilizatoriem, iekļautos 3% deficīta robežās. Gan ES, gan eirozonā ir izpratne par budžeta politikas nozīmību, tomēr dažviet trūkst politiskās gribas.

Vai fiskālo prasību ignorēšana iedragā uzticēšanos ES kopējiem lēmumiem? Kādas tam varētu būt sekas?

Ja nebūs uzticēšanās pieņemtajiem lēmumiem un netiks panākta lēmumu pildīšana, valstis bez ierobežojumiem sāks īstenot katra savu politiku un mehānisms izjuks. Esmu pārliecināta, ka izpratne par to nav zudusi. Svarīgākais uzticības nodrošināšanai ir ECOFIN padomes stingra politiskā griba strikti ievērot Stabilitātes un izaugsmes pakta noteiktās prasības un panākt drošas budžeta pozīcijas valstīs. Tas, ka katras valsts situācija tiek vērtēta atsevišķi, ņemot vērā ekonomisko situāciju un īpašos apstākļus, izteic, ka ir zināmas robežas, kurās var manevrēt, bet novirzēm jābūt

objektīvi pamatotām, nevis politiskās gribas trūkuma diktētām. Fiskālajai konsolidācijai jābalstās nevis uz īstermiņa vienreizējiem pasākumiem vai statistiskiem trikiem, bet gan uz valsts finanšu strukturālām pārmaiņām.

No tā, vai ekonomikas dalībnieki – uzņēmumi un iedzīvotāji – uzticas mērķiem, ko izvirza valdība un centrālā banka, un politikai, ko tās īsteno, atkarīgi ekonomiskie rezultāti. Gaidas uztur paredzamo attīstību. Tāpēc ir svarīga fiskālā disciplīna un fiskālās un monetārās politikas koordinācija.

Patlaban Latvijā īstenotā fiskālā politika paredz ieņēmumu samazināšanu un izdevumu palielināšanu, tā ir procikliska. Nodokļu likmju samazināšanas ietekmi kompensē ekonomiskā izaugsme. Saprotais, ka pēdējos gados bija būtiski uzlabot investīciju vidi, samazināt uzņēmēju nodokļu slogu un radīt darbavietas. Vienlaikus tika palielināti budžeta izdevumi. Mēs gribam nodrošināt sociālās garantijas, bet ar zemāku nodokļu slogu. Tas nevar ilgstoši darboties. “Vecā” Eiropa ir neizpratnē – ko mēs īsti gribam? No vienas puses, zemus nodokļus, bet, no otras puses, pieaugošus sociālos maksājumus un atalgojumu.

Kopš valstis ir vienā savienībā, pastāv arī nodokļu konkurence, ar kuru nevar nerēķināties vecās dalībvalstis – jaunajās valstīs uzņēmumu ienākuma nodokļi un kopumā nodokļu slogs ir zemāks, tāpat arī darbaspēka izmaksas. Tāpēc vecās dalībvalstīs plāno pazemināt vai pazemina savu tiešo nodokļu slogu. Vienlaikus, pieaugot ar iedzīvotāju novecošanu saistīto izdevumu spiedienam, arvien lielāku nozīmi iegūst izdevumu kontrole un strukturālās budžeta pārmaiņas.

Intervēja Inese Pommere. G. Zommerovska foto.

CAUR LATVIJAS BANKAS STATISTIKAS “BRILLĒM” LŪKOJOTIES

AGRIS CAUNE

Statistikas
pārvaldes
vadītājs

“Statistika ir kā brilles, caur kurām politikas lēmējpersonas un visi pārējie tautsaimniecības dalībnieki aplūko makroekonomikas realitāti. Ja brilles ir pilnībā uzticamas, labi nospodrinātas un viegli lietojamas, mēs tik tikko pamanām, ka valkājam tās, un neaptveram, cik nozīmīgas tās ir, lai mēs iegūtu skaidru skatu uz realitāti. Protams, ka mēs sākam sūdzēties tikai tad, kad brilles nav fokusā un kad, brillu izgatavošanas tehnoloģijai attīstoties, vēlamies iegūt jaunu brillu pāri.”

Ž. K. Trišē (*Jean-Claude Trichet*),
Eiropas Centrālās bankas prezidents

Eiropas Centrālās bankas (ECB) 2. statistikas konferencē Ž. K. Trišē izmantotais salīdzinājums ļoti trāpīgi raksturo statistiku, kas, šķietami nemanāma, tomēr ir mūsu ikdienas neatņemama sastāvdaļa. Kāda Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes sagatavotā statistika veido “brilles”, caur kurām iespējams ieraudzīt Latvijas tautsaimniecībā, jo īpaši finanšu sektorā, notiekošo, un vai šī statistika atbilst ES standartiem?

Pirmkārt, tā ir **banku un monetārā statistika**. Latvijas monetāro finanšu institūciju, t. i., kredītiestāžu un krājaizdevu sabiedrību, bilances statistika jau kopš 2002. gada ir salīdzināma ar pārējo ES dalībvalstu statistiku, un to nodrošina noteikumi, kuros izklāstītas Latvijas Bankas statistikas prasības – “Kredītiestāžu mēneša bilances pārskata un pielikumu sagatavošanas noteikumi” un “Kredītu norakstīšanas un vērtspapīru pārvērtēšanas korekciju pārskata” sagatavošanas noteikumi”. Arī uz procentu likmju statistiku attiecināmās prasības, kas ietvertas “Kredītiestāžu procentu likmju pārskatu sagatavošanas noteikumos”, kopš šā gada sākuma ir saskaņotas ar attiecīgajām ECB prasībām.

Pašlaik aktualitāti ieguvusi jauna ECB noteikta prioritāte – apakšsektora “Citi finanšu starpnieki, neskaitot apdrošināšanas sabiedrības un pensiju fondus” (CFS) statistika. CFS statistika uzmanības centrā nokļuvusi tāpēc, ka gan monetārās finanšu institūcijas, gan CFS nodarbojas ar līdzīgu finanšu starpniecības pakalpojumu sniegšanu sabiedrībai un daudzi CFS pēc sava lieluma un pakalpojumu klāsta tuvojas monetāro finanšu institūciju lielumam un atbilstošajai darbībai. Ievērojot to, ka monetāro finanšu institūciju statistika kalpo par pamatu monetāro rādītāju aprēķinam un tie iespaido monetārās politikas lēmumu pieņemšanu, svarīgi ir kvalitatīvi noteikt monetāro finanšu institūciju un citu finanšu iestāžu loku. Pašlaik Latvijā statistikas vajadzībām izmantotā CFS klasifikācija nav saskaņota, jo CFS statistikas vākšanā ir iesaistītas dažādas institūcijas. Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes speciālisti šobrīd strādā pie CFS klasificēšanas un CFS statistikas sagatavošanas atbilstoši tām normām, kuras ECB jau pieņēmusi vai kuras atrodas izveides procesā.

Otrkārt, tā ir **maksājumu bilances un investīciju bilances statistika**. Šīs statistiskās informācijas sagatavošana arī ir ļoti būtiska, jo tā parāda ekonomiskos darījumus starp Latvijas rezidentiem un pārējo pasauli (nerezidentiem) noteiktā periodā, kā arī rezidentu ārējo aktīvu un pasīvu kopējo apjomu noteiktā datumā. Šīs statistiskās informācijas sagatavošanas atbilstība ECB izvirzītajām prasībām saņēmusi pozitīvu novērtējumu. To

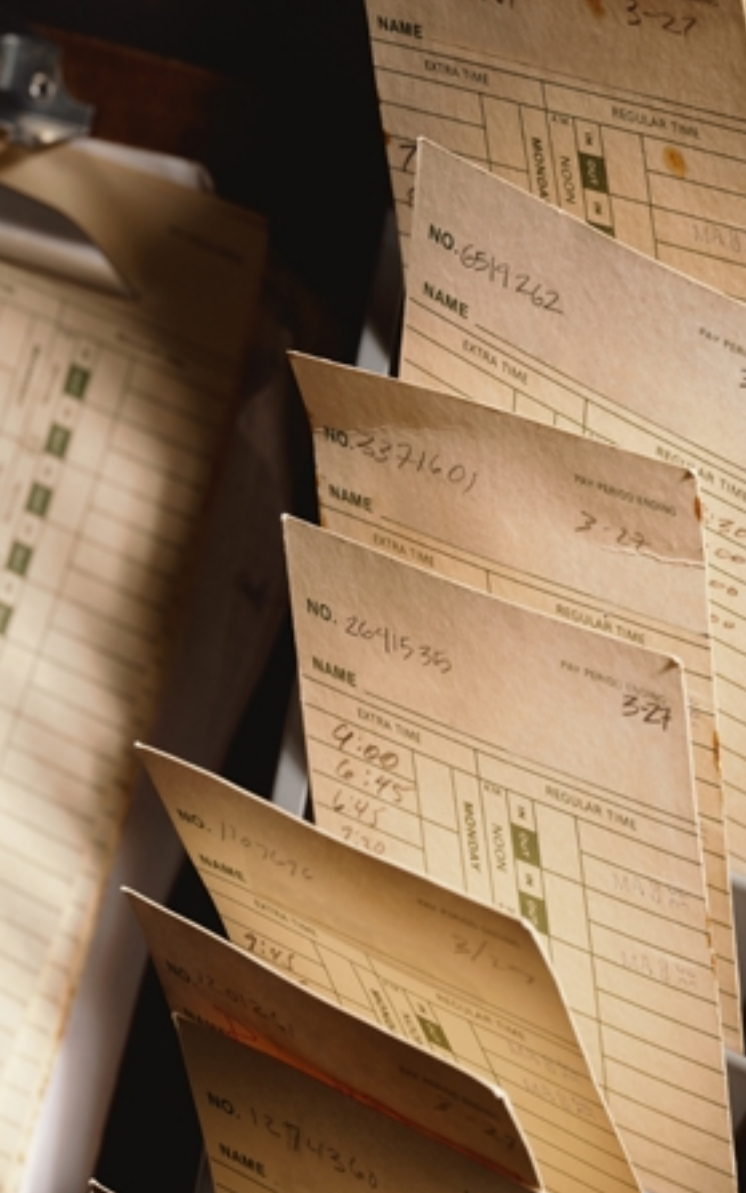

sniedza ECB pārstāvji pagājušā gada augustā, kad tika pārrunāti galvenie attīstības virzieni maksājumu bilances datu sagatavošanas jomā. ECB pārstāvji kā būtiskāko uzsvēra datu valstu dalījumu, tāpēc Latvijas Bankas Statistikas pārvalde plāno to pilnveidot šā gada laikā, kā arī nākamā gada pirmajā pusē, ieviešot jauno “Ārējo ieguldījumu ceturkšņa pārskatu”. Visaktuālākās pašlaik ir ārvalstu tiešo investīciju datu sagatavošanas prasības, kas apkopotas šā gada aprīlī publicētajā ECB un Eurostat Ārvalstu tiešo investīciju darba grupas ziņojumā. Ziņojumā ietvertās prasības, kas sarindotas pēc to ieviešanas svarīguma pakāpes un termiņa, aptver gan pašu kapitāla, gan arī reinvestētās peļņas un cita kapitāla atspoguļošanas metodoloģiju. Latvija jau tagad izpilda prasības, kas izvirzītas dividendu atspoguļošanai (dividendes tiek atspoguļotas, kad tās ir aprēķinātas, nevis izmaksātas). Viena no augstas prioritātes prasībām, kas Latvijā jau tiek pildīta, ir tiešo investīciju atspoguļošana pēc to virziena principa (*directional principle*), nevis aktīvu un pasīvu principa, kā tas ir pārējos finanšu konta posteņos. Pagājušā gada laikā veikts liels darbs, lai ar šā gada pirmā ceturkšņa datiem ieviestu prasību atsevišķi parādīt tiešo investīciju pašu kapitālu biržā kotētajiem un biržā nekotētajiem uzņēmumiem. Neraugoties uz jau paveikto un tuvākajā laikā paveicamo attiecībā uz ārvalstu tiešo investīciju datu atspoguļošanu, apjomīgs darbs vēl veicams tiešo investīciju datu konsolidācijas (*Fully Consolidated System*) pieejas ieviešanā.

Treškārt, tie ir **ceturkšņa finanšu konti, valdības finanšu statistika un tautsaimniecības statistika** – šobrīd lielākā un jaunākā statistikas joma, kurā strādā Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes speciālisti. Lai nodrošinātu šādas statistikas sagatavošanu, tika veiktas pārmaiņas Statistikas pārvaldes struktūrā.

Pašlaik viena no ECB un citu ES institūciju prioritātēm statistikā ir valdības finanšu statistika, ko ECB izmanto, analizējot ES dalībvalstu fiskālos rādītājus un valdības parāda līmeni, kas ir arī nozīmīgi Māstrihtas konverģences kritēriji. Statistikas pārvaldes speciālisti jau ir veikuši vairākas valdības finanšu statistikas datu pārraides uz ECB. Vienlaikus tiek rūpīgi analizēta metodoloģija un datu avoti Latvijā. Latvijā valdības finanšu statistikas sagatavošanā jāsaskaras ar problēmām, kas galvenokārt ir saistītas ar nepieciešamās informācijas trūkumu, nepietiekamo datu avotu detalizācijas pakāpi un datu savlaicīgumu. Lai varētu nodrošināt ES institūciju prasības valdības finanšu statistikas jomā, izveidotas starpinstitūciju darba grupas, kurās darbojas Finanšu ministrijas, Valsts kases, Valsts ieņēmumu dienesta, Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) un Latvijas Bankas speciālisti.

Finanšu konti ir viena no nacionālo kontu sistēmas sastāvdaļām, kas raksturo finanšu sistēmu kopumā. ES institūcijas finanšu kontu datus izmanto ekonomikas analīzei, piemēram, ES dalībvalstu tautsaimniecību savstarpējās atkarības izvērtēšanai un finanšu aktīvu un to plūsmu analīzei aktīvu veidu un sektoru dalījumā. Latvijā

gada finanšu kontus kopš 1999. gada sagatavo CSP. To pilnvērtīgas analīzes veikšanu traucē divi būtiski trūkumi – nepietiekama finanšu kontu detalizācijas pakāpe un novēloti to sagatavošanas termiņi. Latvijas Bankai atbilstoši ECB prasībām jānodrošina ceturkšņa finanšu kontu sagatavošana līdz ar Latvijas iestāšanos Ekonomikas un monetārajā savienībā (EMS), tāpēc 2003. gada martā Statistikas pārvaldes speciālisti pilotprojekta režīmā sāka gatavot ceturkšņa finanšu kontus, ievērojot EMS valstīm noteiktās prasības. Līdzīgi kā valdības finanšu statistikas jomā, arī ceturkšņa finanšu kontu sagatavošanā jāskatās ar problēmām, kas saistītas ar datu avotu savlaicīgumu, datu detalizācijas pakāpi un nepieciešamās informācijas trūkumu.

Tautsaimniecības statistikas datus Latvijā sagatavo CSP. Latvijas Banka galvenokārt aktīvi seko līdzi tautsaimniecības statistikas rādītājiem un sniedz papildu informāciju ECB. Turklāt Statistikas pārvaldes speciālisti nodarbojas arī ar strukturālās biznesa statistikas datu apkopošanu par kredītiestādēm atbilstoši *Eurostat* prasībām.

Statistikas pārvaldes darbības jomas atbilst arī ECB 2. statistikas konferencē nosauktajiem galvenajiem uzdevumiem, kuru izpildei šobrīd pievērsta ECB uzmanība.

Šie uzdevumi ir:

- 1) eiro zonas institucionālo sektoru ceturkšņa kontu sistēmas pilna sagatavošana;
- 2) vēl aptverošākas statistikas apkopošana finanšu stabilitātes uzraudzīšanai un analīzei;
- 3) ārējā sektora statistikas tālāka attīstība (piemēram, saistībā ar eiro starptautisko lomu vai starptautiskās investīciju bilances sagatavošanu);
- 4) labāka sadarbība starp komercsabiedrību grāmatvežiem un statistiķiem;
- 5) dažādi Eiropas statistikas kvalitātes rādītāji.

Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes sagatavotajām minētajām trijām statistikas datu kopām ir regulāri lietotāji un konkrētas izmantošanas jomas, no kurām neapšaubāmi svarīgākā ir monetārā politika. Šī informācija tiek lietota arī finanšu stabilitātes pārraudzības, maksājumu statistikas, vērtspapīru tirgus informācijas sagatavošanas u. c. vajadzībām. Statistiskā informācija, kas nepieciešama Latvijas Bankas uzdevumu veikšanai un politikas darbībām šajās dažādajās jomās, ir saistīta vienotā integrētā statistikas struktūrā. Protams, ka nozīmīgi statistikas lietotāji atrodas arī ārpus centrālās bankas – gan finanšu tirgus dalībnieki, gan pētnieki un zinātnieki, gan plašsaziņas līdzekļi, gan sabiedrība.

Lai nodrošinātu statistikas lietotājus ar kvalitatīviem datiem, nepieciešamas plašas un vispusīgas zināšanas un dažādas prasmes: jāorientējas finanšu tirgus operācijās, uzņēmumu grāmatvedības jautājumos, pietiekami labi jāpārzina finanšu tirgus instrumenti, kā arī to lietojums un atspoguļošana statistikā. Ne mazāk svarīga ir komunikācijas prasme sadarbībai ar informācijas sniedzējiem, labas zināšanas datu analīzes veikšanā, iemaņas strādāšanai ar metodiskajiem materiāliem un to ieviešanai praktiskajā darbībā, kā arī spēja sagatavot darba aprakstu programmatūru izveidei. Arvien nozīmīgāku lomu Statistikas pārvaldes darbā iegūst dažādas mūsdienīgas matemātiskās metodes, kas nodrošina racionālu statistisko datu vākšanu un apstrādi, kā arī publicējamās statistiskās informācijas kvalitātes izvērtēšanu.

Profesionalitāte un pieredze nodrošina sagatavotās statistikas savlaicīgumu, uzticamību un atbilstību ES attiecīgajām prasībām. Katrs lietotājs var droši raudzīties caur Latvijas Bankas sagatavotajām “brillēm”, jo redzētais patiešām atspoguļo realitāti un ļaus novērtēt Latvijas makroekonomisko attīstību ES kontekstā.

Papildu informāciju var iegūt pie Agra Caunes (Agris.Caune@bank.lv). G. Zommerovska foto.

MAKSĀJUMU SISTĒMAS ĀTRIEM UN DROŠIEM MAKSĀJUMIEM

AIGARS TATARČUKS

*Maksājumu
sistēmu pārvaldes
Maksājumu
sistēmu operāciju
daļas vadītājs*

Lai paātrinātu banku klientu maksājumu apstrādi, pēc banku lūguma, no 2004. gada sākuma EKS apstrādā klientu maksājumus divos norēķinu ciklos.

Aplūkojot maksājumu sistēmu izaugsmi Eiropā pēdējo desmit gadu laikā, var droši teikt, ka šī finanšu pakalpojumu joma ir attīstījusies milzu soļiem. Tam par pamatu ir bijusi gan straujā tehnoloģiju attīstība, gan Eiropas valstu politiskā un ekonomiskā integrācija. Arī Latviju ir skāruši šie procesi, un pēdējo gadu laikā Latvijas starpbanku norēķinu sistēmās ir notikušas būtiskas kvalitatīvas pārmaiņas. Nav noslēpums, ka, iestājoties Eiropas Savienībā (ES) un gatavojoties eiro ieviešanai, Latvijai savas maksājumu sistēmas jāintegrē kopējā Eiropas maksājumu sistēmu infrastruktūrā, kas veidota pēc saviem noteikumiem un likumiem.

Cik efektīvi darbojas Latvijas starpbanku norēķinu sistēmas ES kontekstā šobrīd un kādas pārmaiņas mūs sagaida jau pavisam drīzā nākotnē?

Starpbanku maksājumu sistēmu struktūra

Gandrīz visās ES valstīs maksājumu sistēmas infrastruktūras galvgali darbojas reālā laika norēķinu sistēma, bet viena vai vairākas specializētās maksājumu sistēmas apstrādā neliela apjoma maksājumus, kuriem nav būtisks izpildes ātrums. Lielākoties tās ir kliringa sistēmas ar vienu vai vairākiem norēķinu cikliem un gala norēķinu reālā laika norēķinu sistēmā. Atšķirībā no reālā laika norēķinu sistēmām, par kuru darbību gandrīz vienmēr atbild centrālās bankas, kliringa sistēmu uzturēšanu bieži vien nodrošina banku izveidota neatkarīga institūcija vai arī privāta sabiedrība.

Šāds klasisks starpbanku maksājumu infrastruktūras modelis šodien darbojas arī Latvijā. Latvijas Bankas izveidotā reālā laika norēķinu sistēma SAMS pēc nepilna gada ilga ieviešanas procesa tika iedarbināta 2000. gada septembrī, savukārt neliela apjoma maksājumiem paredzētajai elektroniskā kliringa sistēmai (EKS) ir vēl senāka vēsture – tā darbojas kopš 1998. gada novembra. Lai paātrinātu banku klientu maksājumu apstrādi, pēc banku lūguma, no 2004. gada sākuma EKS apstrādā klientu maksājumus divos norēķinu ciklos. Tas ļauj Latvijai ierīdoties to nedaudzo Eiropas valstu vidū, kuras savās specializētajās nelielu apjomu maksājumu sistēmās spēj nodrošināt pārskaitījumu veikšanu vienas dienas ietvaros.

Arī pēc sistēmu tehniskās infrastruktūras Latvijas starpbanku norēķinu sistēmas atrodas līdzīgā stāvoklī kā vairākumā ES valstu, t. i., reālā laika norēķinu sistēmā tiek izmantoti S.W.I.F.T.¹ standarta ziņojumu formāti un datu pārraides tīkls, bet neto norēķinu sistēma, kaut savus ziņojuma formātus ir pieskaņojusi S.W.I.F.T. standartiem, kā datu pārraides tīklu izmanto lokālo tīklu operatoru piedāvātos pakalpojumus.

Latvijas maksājumu sistēmas – labā līmenī

Maksājumu sistēmām Eiropas Centrālā banka (ECB) ir noteikusi virkni standartu. Būtiskākās pamatprasības maksājumu sistēmu jomā definē ECB padomes (*Governing Council*) 2001. gada janvārī apstiprinātie Starptautiskās norēķinu bankas izstrādātie “Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pamatprincipi”². Latvijas Banka pārbauga, lai šie principi tiktu ievēroti gan attiecībā uz SAMS, gan uz EKS.

2002. gadā ECB, pēc Eiropas Komisijas uzdevuma, veica visu topošo ES dalībvalstu maksājumu un vērtspapīru norēķinu sistēmu infrastruktūras un saistīto uzraudzības funkciju novērtēšanu ar mērķi identificēt tās jomas, kuras nepieciešams uzlabot, lai varētu pilnvērtīgi iekļauties ES kopējā maksājumu un vērtspapīru norēķinu sistēmu infrastruktūrā. Tika konstatēts, ka Latvijas norēķinu sistēmu infrastruktūra nerada papildu sistēmisko risku ES kopējai maksājumu infrastruktūrai. Latvija saņēma trīs rekomendācijas, kuras Latvijas Banka jau ir veiksmīgi īstenojusi. Pirmkārt, ieviešot IBAN³, ir panākts augstāks standartizācijas līmenis Latvijas maksājumu sistēmās. Turklāt, vienojoties Latvijas Bankai un Latvijas bankām, tika nolemts pāriet uz IBAN izmantošanu kā vienīgo konta numuru Latvijā. Tas nozīmē, ka, beidzoties pārejas termiņam 2005. gada 1. janvārī, visi Latvijas banku klientu konta numuri atbilst IBAN standartam.

Tas ne tikai samazinās kļūdu iespējamību maksājumos, bet arī ļaus Latvijas bankām paaugstināt maksājumu automatizācijas līmeni. Otrkārt, ieviešot otro norēķinu ciklu EKS, neto norēķinu sistēma realizēja banku sektora prasību paaugstināt sistēmas efektivitāti, ļaujot sistēmā apstrādāt tās pašas dienas laikā iesniegtos maksājuma rīkojumus. Treškārt, ir izstrādāta efektīva ārkārtas situāciju risināšanas kārtība SAMS, tādējādi vēl vairāk mazinot sistēmas pārtraukumu iespējamību.

Maksājumu sistēmu infrastruktūras attīstības virziens Eiropas Savienībā

Viens no galvenajiem maksājumu sistēmu infrastruktūras attīstības virzieniem šobrīd Eiropā noteikti ir koncepcijas par vienotu eiro maksājumu zonas⁴ ieviešanu. Tās mērķis ir panākt, lai ES iedzīvotāji starpbanku maksājumus eirozonas ietvaros varētu veikt tikpat droši, ātri un efektīvi kā iekšzemes maksājumus. Turklāt koncepcija paredz Eiropas mēroga klīringa sistēmu izveidošanu PE-ACH⁵, kas būtu efektīvāks veids neliela apjoma pārrobežu maksājumu veikšanai ātruma un izmaksu ziņā salīdzinājumā ar banku tradicionāli izmantoto korespondentattiecību modeli. Koncepcija paredz līdz 2010. gadam pilnībā novērst visas atšķirības, kas pastāv starp neliela apjoma maksājumu veikšanu valsts ietvaros un pārrobežu maksājumu veikšanu eirozonas ietvaros.

Maksājumu sistēmās apstrādātie maksājumi

Gads	SAMS (summa mljrd. latu)	SAMS (skaits tūkst.)	EKS (summa mljrd. latu)	EKS (skaits milj.)
2004*	15.8	68.7	3.1	8.3
2003	33.5	127.7	5.6	14.8
2002	21.5	109.8	6.2	16.1
2001	26.3	85.1	7.3	14.5

*Dati par 2004. gada pirmo pusgadu.

Jebkuram pārrobežu kredīta pārvedumam ES ietvaros, kas nepārsniedz 12 500 eiro, nedrīkst piemērot komisijas maksu, kas ir lielāka kā līdzīgam iekšzemes kredīta pārvedumam eiro.

Kas mūs sagaida Eiropā?

Bez iekšzemes maksājumu sistēmu infrastruktūrām, kas darbojas katrā atsevišķā ES valstī, Eiropā ir arī vairākas starpvalstu maksājumu sistēmas. Viena no pasaules lielākajām maksājumu sistēmām šobrīd ir TARGET⁶ sistēma, kas sāka darbību 1999. gadā ar mērķi nodrošināt efektīvus eiro norēķinus, kā arī eirozonas monetāro operāciju izpildi. TARGET tika izveidota kā decentralizēta norēķinu sistēma salīdzinoši īsā laikā, savienojot visas ES dalībvalstu reālā laika norēķinu sistēmas kopējā tīklā.

Arī Latvijas Banka, ieviešot savu reālā laika norēķinu sistēmu SAMS, kā vienu no priekšnosacījumiem izvirzīja iespēju nākotnē pievienoties TARGET sistēmai. Taču ECB padomes 2002. gada 24. oktobrī apstiprinātā jaunā TARGET sistēmas ilgtermiņa attīstības stratēģija paredzēja būtiski pārveidot TARGET sistēmu. Tika nolemts veidot jaunu sistēmu, kas spētu piedāvāt harmonizētu (vienlīdzīgu) servisa līmeni visiem tās dalībniekiem, būtu spējīga pašfinansēties, kā arī savā infrastruktūrā iekļaut jaunās ES dalībvalstis. Tāpēc tapa TARGET2 projekts, kas paredz jaunas un centralizētas sistēmas izveidi. Sistēmas izstrādi ir uzņēmušās Francijas, Vācijas un Itālijas centrālās bankas, apvienojot vienā sistēmā savās reālā laika norēķinu sistēmās izmantotās tehnoloģijas un zināšanas. Jauno sistēmu plānots ieviest 2007. gada 2. janvārī. Lai nodrošinātu ECB monetāro operāciju veikšanu, arī Latvijai būs jāpievienojas jaunajai TARGET2 sistēmai, kad Latvija iestāsies Ekonomikas un monetārajā savienībā (EMS) un eiro kļūs par Latvijas norēķinu valūtu. Vienlaikus daudzām jaunajām ES dalībvalstīm un arī Latvijai ir jābūt gatavai situācijai, ja, iestājoties EMS, jaunā TARGET2 sistēma neprognozējamu iemeslu dēļ nesāktu darbību paredzētajā laikā. Šajā gadījumā jaunajām eirozonas dalībvalstīm būs jāpievienojas esošajai TARGET sistēmai. Vienlaicīgā TARGET2 projekta realizācija un jauno ES dalībvalstu plāni iekļauties EMS rada papildu slodzi jauno dalībvalstu finanšu sektoram un īpaši centrālajām bankām. To, cik veiksmīgi Latvijai un citām jaunajām ES dalībvalstīm izdosies īstenot šīs pārmaiņas, rādīs tuvākie četri vai pieci gadi.

Taču TARGET nebūt nav vienīgā Eiropas mēroga maksājumu sistēma. Parādotes vienotajai Eiropas valūtai eiro, savu darbību vienlaikus ar TARGET uzsāka arī Eiropas Banku asociācijas (EBA) izveidotā lielu apjomu maksājumu sistēma EURO1, kas pēc savas darbības principiem ir reālā laika un neto sistēmas apvienojums. Sistēmai ir stingri dalības kritēriji (kapitāla apjoms, augsts reitings u. c.), kuras faktiski var izpildīt tikai dažas lielākās pasaules bankas.

Vienkāršāki dalības kritēriji ir citai EBA izveidotajai maksājumu sistēmai STEP1, kas savu darbību sāka 2000. gada 20. novembrī. Sistēma tika ieviesta, lai radītu ES valstu bankām iespēju saviem klientiem piedāvāt pārrobežu maksājumu servisu, kas būtu lēts un līdzvērtīgs valstu iekšienē piedāvātajam servisa līmenim. Nepārprotami, sistēmas izstrādi stimulēja arī Eiropas Komisijas prasība būtiski samazināt pārrobežu maksājumu tarifus ES ietvaros. Lai gan STEP1 deva savu artavu efektīvāku pārrobežu norēķinu veidošanā, acīmredzot ar to nebija pietiekami, un, kā liecināja Eiropas Komisijas 2001. gada laikā veiktie pētījumi, pārrobežu norēķinu tarifi ES iekšienē joprojām bija nepieņemami augsti. Tāpēc 2001. gada beigās šī Eiropas Komisijas prasība materializējās jau regulas veidolā. Regula "Par pārrobežu maksājumiem eiro" noteica, ka jebkuram pārrobežu kredīta pārvedumam ES ietvaros, kas nepārsniedz 12 500 eiro (no 2006. gada – 50 000 eiro), nedrīkst piemērot komisijas maksu, kas ir lielāka kā līdzīgam iekšzemes kredīta pārvedumam eiro. 2003. gada 28. aprīlī darbību sākusi trešā EBA izveidotā maksājumu sistēma STEP2 bija paredzēta kā instruments, kas ļautu šo regulu izpildīt praksē un piedāvātu konkrētu alternatīvu banku izmantotajam korespondentattiecību modelim. Pēc uzbūves STEP2 ir klasiska neto norēķinu sistēma ar vienu klīringa ciklu. Sistēma apstrādā pakešu veidā iesniegtus klientu maksājuma rīkojumus. Aprēķināto neto pozīciju gala norēķins tiek veikts, izmantojot EURO1 sistēmu. Šī sistēma daudzējādā ziņā ir līdzīga Latvijas Bankas EKS sistēmai. Galvenā atšķirība – maksājumus var nogādāt faktiski jebkurai ES valstu kredītiestādei.

Latvijai iestājoties ES, šī regula automātiski tika attiecināta arī uz Latvijas kredītiestādēm. Lai pildītu regulas prasības, virkne Latvijas banku jau ir pievienojušās STEP2 sistēmai un piedāvā saviem klientiem iespēju veikt salīdzinoši lētākus eiro maksājumus uz gandrīz visām ES dalībvalstīm.

Papildu informāciju var iegūt pie Aigara Tatarčuka (Aigars.Tatarcuks@bank.lv). G. Zommerovska foto.

¹ S.W.I.F.T. (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) – banku radīta starptautiska organizācija, kas nodrošina starpbanku finanšu ziņojumu pārraidi, izmantojot telekomunikāciju tīklu.

² Core Principles for Systemically Important Payment Systems. Committee on Payment and Settlement Systems, Bank for International Settlement. Basel, January 2001.

³ International Bank Account Number.

⁴ SEPA – Single European Payments Area.

⁵ Pan-European Automated Clearing House.

⁶ Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System.

Sistēmā, ievērojot īpašus nosacījumus attiecībā uz likviditātes nodrošināšanu, darbojas arī trīs valstis, kas nav eirozonā, – Zviedrija, Dānija un Apvienotā Karaliste.

Latvijas Bankas padomē un valdē (2004. gada maijs–augusts)

● **Latvijas Bankas padome** 2004. gada 13. maijā nolēma nemainīt refinansēšanas, banku noguldījumu Latvijas Bankā un lombarda kredīta procentu likmes.

Latvijas tautsaimniecībā turpinājās strauja izaugsme, ko veicināja stiprs iekšzemes pieprasījums, tomēr vienlaikus saglabājās vairāki makroekonomiskie riski. Gada sākumā augstāks par paredzēto bijis patēriņa cenu kāpums, jo inflāciju papildus ietekmēja iepriekš precīzi neprognozējami faktori, – galvenokārt ažiotaža saistībā ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā. Straujāks bija kļuvis kredītu pieaugums, ko pamatā noteica ārvalstu valūtās izsniegto kredītu apjoma palielināšanās. Apzinoties šos un citus riskus, Latvijas Banka jau 2004. gada martā pacēla refinansēšanas procentu likmi, tomēr tā atlika banku obligāto rezervju prasību samazināšanu ar mērķi veicināt sabalansētu ekonomikas ilgtermiņa izaugsmi. Taču apstākļos, kad Latvijas iedzīvotāji un uzņēmumi aktīvi uzņēmās valūtas risku, izvēloties aizdevumus ārvalstu valūtā, centrālās bankas īstenotās monetārās politikas efektivitāte bija ierobežota. Tāpēc vienīgais iedarbīgais instruments ekonomikas ietekmēšanai un makroekonomisko risku iegrožošanai paliek valdības īstenotā fiskālā politika. Tā kā budžeta ienākumi pārsniedz sākotnējās prognozes, nepieciešams veikt pasākumus budžeta deficīta samazināšanai, panākot, ka budžeta deficīta līmenis nepārsniedz 1.0–1.5% no iekšzemes kopprodukta.

● **Latvijas Bankas padome** 2004. gada 15. jūlijā nolēma nemainīt refinansēšanas, banku noguldījumu Latvijas Bankā un lombarda kredīta procentu likmes, taču **palielināja rezervju normu bankām un ārvalstu banku filiālēm no 3% uz 4%** (spēkā ar 24.07.2004.), lai mazinātu makroekonomiskos riskus valstī un nodrošinātu līdzšinējās straujās ekonomiskās izaugsmes ilgtspējību.

Gada inflācija Latvijā jūnijā uzrādīja – lai arī nelielu, bet –samazinājumu, taču ļoti satraucoša vēl arvien bija stiprā iekšzemes pieprasījuma ietekme uz cenām. Ņemot vērā, ka drīzumā netiek sagaidīta ekonomikas attīstības tempu un kreditēšanas pieauguma samazināšanās, stiprs iekšzemes pieprasījums var nelabvēlīgi ietekmēt inflācijas līmeni valstī.

Augstā iekšzemes pieprasījuma dēļ arī ievērojami pasliktinājusies ārējās tirdzniecības bilance – palielinājies importa pārsvars pār eksportu – un tekošā konta saldo. Kā papildu negatīva tendence minama tekošā konta finansējuma pasliktināšanās, samazinoties ārvalstu tiešo investīciju segumam.

Šajā gadā plānotais valsts budžeta deficīts – 2.2% no IKP – ir salīdzinoši augsts ekonomikas augšupejas posmā, arī maija dati par budžeta izpildi nebija iepriecinoši, un šādi budžeta tēriņi uz parāda rēķina, bez šaubām, vēl vairāk palielinās spiedienu uz inflāciju un ārējo nesabalansētību – importa pārsvaru pār eksportu.

Nolūkā mazināt dažādu makroekonomisko risku – augsta budžeta deficīta, augstas inflācijas, ārējās nesabalansētības – ietekmi uz tautsaimniecību šā gada martā Latvijas Banka palielināja refinansēšanas likmi par 0.5 procentu punktiem – līdz 3.5%. Tas tomēr būtiski neietekmēja izsniegto kredītu apjomu pieauguma tempu, jo arvien vairāk aizņēmēju izvēlējās kredītus ārvalstu valūtās, nevis latos, un līdz ar bankām uzņēmās tā saukto valūtas risku. Lai gan latu likmes tirgū pēc Latvijas Bankas refinansēšanas likmes celšanas īslaicīgi pieauga, tomēr pēc nozīmīgām ārvalstu valūtas ieplūdēm Latvijas naudas tirgus likmes atgriezās iepriekšējā līmenī.

Lai mazinātu iekšzemes pieprasījumu, Latvijas Banka paaugstināja banku obligāto rezervju normu par 1 procenta punktu līdz 4%. Kreditēstāžu obligātās rezerves ir daļa no uzņēmumiem un iedzīvotājiem jeb nebankām piesaistītajiem noguldījumiem, kas jāglabā Latvijas Bankā. Rezervju normas palielināšana tiks bankām un ārvalstu banku filiālēm turēt lielākus līdzekļu apjomus Latvijas Bankā, tādējādi samazinot kreditēšanai pieejamos resursus.

Plānotā banku rezervju normas samazināšana līdz ES noteiktajiem 2% notiks pakāpeniski saistībā ar minēto risku mazināšanos.

● **Latvijas Bankas valde** pārreģistrēja licenci skaidrās naudas inkasācijai a/s “Ogres komercbanka” uz pieciem gadiem (līdz 2009. gada 16. jūnijam).

LATVIJAS BANKA